

KIRIL MIHAJLOVSKI

MIŠLJENJE NEPRIJATELJA I SAVEZNIKA U TOKU RATA O NAŠOJ NOB-I

Ustanak, partizanski pokret i NOB u Jugoslaviji bili su dugo vremena nerazumljivi i za neprijatelje, i za saveznike, i za ostali svet. Opšta situacija u svetu, odnosi među državama antifašističke koalicije i težnje svake od tih država ponaosob, doprineli su da se to nerazumevanje održi dosta dugo.

U vreme dizanja ustanka sile Osovine bile su na vrhuncu svoje moći. Njihovi dotadašnji uspesi i metodi postupanja doprineli su da u porobljenoj Evropi zavlada duh kapitulantstva, malodušnosti i uverenja da se Hitlerovoj vojnoj mašini niko ne može suprotstaviti. Okupatori su ovako shvatanje iskoristili u punoj meri, ali su u okupiranoj Jugoslaviji preduzeli i niz drugih mera da spreče i svaku pomisao na ustanak. Pre svega zemlja je raskomadana i pojedini delovi anektirani, a drugi predati saveznicima Nemačke kao nagrada za učešće u ratu i radi sigurnijeg držanja u pokornosti. Prilikom organizacije vlasti u pojedinim okupiranim zonama iskorišćeno je izdajstvo domaće buržoazije i nerešeno nacionalno pitanje. Osim toga zaveden je teror i vršena je bezobzirna odmazda za svaki pokušaj narušavanja uspostavljenog poretka. Tako je komanda 2. armije već 28. aprila 1941. g. izdala naređenje da se u slučaju napada na Nemce pobiju svi muškarci koji se nalaze u blizini, i da se za odmazdu streljaju taoci; da se ubije svako lice koje se posle kapitulacije zateče s oružjem ili je sumnjivo da pomaže odmetnike, i da se streljaju taoci po ključu: sto za jednog.¹

Saveznici svaki iz svojih posebnih razloga nisu imali u planu da pomažu i popularišu NOB u Jugoslaviji. Stoga su nastojali da se o našoj borbi što manje sazna u svetu, pa i ono što se sazna da bude u krivom svetlu.

U svetskoj demokratskoj javnosti naša borba je praćena sa simpatijama i smatrana kao herojsko delo, ali bez izgleda na uspeh.

¹ Arhiv V. I. I. k. 6 A, dok. br. 2/17 i k. 27/II dok. br. 2/1.

Svaki okupator je prema svome shvatanju i daljim namerama odredio jačinu posadnih snaga. Nemači su svoju zonu obezbedili pomoću mreže Gestapoa, policije i kvasilniških jedinica. Pored toga imali su 4 posadne divizije i veći broj samostalnih pukova i bataljona dok su sve operativne divizije prebacili na istočni front. Naprotiv, Italijani su zadržali kao okupacijske snage 16 operativnih divizija i veliki broj raznih bataljona. Sem tih bile su i znatne bugarske, mađarske i kvasilniške snage.

Posle izbijanja i rasplamsavanja ustanka, čije su posledice skupo platili, okupatori su postepeno dolazili do saznanja o karakteru NOB-e. To su oni u međusobnim razgovorima otvoreno priznali, ali iz obzira prestiža i iz straha da se slični revolucionarni ustanci ne razbuke i u ostalim okupiranim zemljama, oni su nastojali da istina o našoj borbi što manje prodre u svet.

Kad je ustanak buknuo, okupatori su bili iznenađeni njegovom snagom i žestinom, ali su još verovali da će ga ugušiti postojećim snagama i sredstvima. No pošto su pretrpeli niz neuspeha, traže i dovode pojačanja. O tome govore ova dva dokumenta.

a) Izveštaj načelnika Upravnog štaba Komande Srbije, dr Kisela posle savetovanja održanog u Komandi Srbije 23. VII 1941. godine:

»... Na savetovanju o merama koje treba preduzeti, na kome su učestvovali predstavnici nemačke policije bezbednosti, službe bezbednosti (SD), više komande LXV, vojnog i upravnog štaba komandanta Srbije, jednoglasno je utvrđeno:

1. Svaka vojna akcija s raspoloživim neobučanim trupama osuđena je na neuspeh. Tako je, na primer, ubacivanje 9 četa u oblast između Užica i Čačka ostalo bez ikakvog rezultata. Svaka neuspela akcija vojnih jedinica škodi njihovom ugledu i jača težnje komunističkih bandi za daljim napadima. Preduslov za uspeh vojne akcije bio bi, dakle, angažovanje vrlo velikih, dobro obučanih masa vojske...«^{1a}

b) Izveštaj Komande Jugoistoka br. 6590/pov od 15. IX 1941. upućen Vrhovnoj komandi:

»Uznemirujućí razvoj opšte situacije u Srbiji zahteva energične mere... Za izvođenje borbenih operacija ni u kom slučaju nisu dovoljne nemačke snage u Srbiji, pa ni dovođenjem ojačanog 125. peš. puka. Prema dosadašnjim iskustvima divizije 15. talasa (posadne) su za ugušivanje tog ustanka koji poprima opšti karakter nepodesne, kako po ličnom i materijalnom sastavu, tako i po rukovođenju. Za veće operacije nedostaju još i pokretna sredstva za snabdevanje.

Stoga sam prisiljen, iako sam svestan opšte situacije, da predložim hitno dodeljivanje jedne efikasne operativne divizije pojačane tenkovima.«^{1b}

^{1a} Dokument u Arhivu London. Mikrofilm u Arhivu V. I. I. reg. br. H 6 300992-300997.

^{1b} Zbornik V. I. I. tom I, str. 422, 423.

c) O događajima iz tog doba Grof Čano je zabeležio ovo:

»U Crnoj Gori prilično loše. Cetinje je odsječeno, a ustanici zatvorili sve prilaze gradu. Poslali smo vojne snage iz Albanije. Crnogorski se ustanak širi i dobija sve veće razmjere. Kad stvar ne bi imala duboko i gorko značenje, bila bi smiješna jer zapravo danas se vodi rat između Italije i Crne Gore. Nadajmo se da će naši vojnici sami izaći na kraj s ustanicima i da nećemo biti prisiljeni da tražimo njemačku pomoć«²

Uviđajući ozbiljnost situacije, nemačka Vrhovna komanda je odobrila upućivanje pojačanja u Srbiju. O tome Vishaupt piše ovo:

»Vlada Rajha odlučila se sada (septembra 1941) da pojača nemačke vojne snage u Srbiji, tako da se za kraće vreme omogući suradnja s lojalnim srpskim krugovima, da se ustanici potuku i razoružaju te ponovo uspostavi bezbednost. Da ne bi pak ovaj uspeh bio samo momentani prolazni uspeh, potrebno je da se pored toga otkriju veze preko srpske granice, da se prekinu i trajno otklone štetne posledice. To se može postići samo uz tesnu i trajnu saradnju s vladama pograničnih država, naročito Bugarske. Ministar spoljnih poslova »Rajha« umoljava Vas da obavestite bugarsku vladu o tom gledištu i da je zamolite za aktivnu i trajnu saradnju s nemačkom vladom. Interes mira i mirnog izgrađivačkog rada u stanovništvu svijih država koje saraduju tako je opšti i jedinstven da gospodin ministar spoljnih poslova ne sumnja da je dovoljan samo ovaj poziv te da se dobije načelna saglasnost bugarske vlade. Istovetna molba uputiće se talijanskoj i hrvatskoj vladi.«³

Da bi sebi obezbedio vođenje operacija prema Saveznicima, Hitler je u svojoj zapovesti 16. IX 1941. god. generalu feldmaršalu Listu naredio:

»Stavljam u dužnost zapovjedniku oružane sile za Jugoistok generalu feldmaršalu Listu da uguši ustanički pokret u prostoru Jugoistoka.

Prije svega, radi se o tome da se u srpskoj oblasti osiguraju saobraćajne linije i objekti važni za njemačku ratnu privredu, a potom da se najostrijim mjerama za duže vrijeme uspostavi poredak«.

U vezi s odobrenjem pojačanja general Kajtel iz Vrhovne komande, radi postizanja što većih efekata zastrašivanja, daje ovo uputstvo:

»... b) Da bi se nemiri ugušili u začetku, moraju se *pri prvoj pojavi* bez odlaganja primeniti najoštrije mere, da se na taj način silom provede autoritet okupacijske sile i spreči dalje širenje. Pri tome imati u vidu da jedan čovečji život u dotičnim zemljama često ne vredi ništa i da se dejstvo zastrašivanja može postići samo neobičnom svirepošću. *Kao odmazda za život jednog vojnika mora se u tim slučajevima uzeti kao opšte pravilo: da odgovara smrtna kazna 50-100 komunista.* Način izvršenja smrtno kazne mora još pojačati efekat zastrašivanja...«⁵

Radi zastrašivanja vojna uprava u Srbiji uputila je pretnju Nedićevoju vladi:

² Dnevnik grofa Čana - str. 261, 293 i 297.

³ Vishaupt - str. 47 - Arhiv V. I. I. Kut. 70, dok. br. 18/1.

⁵ Zbornik V. I. I., tom I, str. 432.

»Srpska vlada treba da zna da je ratno doba, da Nemačka nema vremena. Nama je danas mir na Balkanu više potreban nego ikad. Mi ga moramo postići, pa makar i uz najveće žrtve. U toj oblasti se ispoljavaju sve noviji problemi koji iziskuju red i mir, a događaji u Jugoslaviji vrlo rđavo utiču na druge balkanske zemlje, kao na primer na Bugarsku, gde se ne izda ni jedan letak, a da se ne spomene herojski srpski narod.«⁶

Međutim, ustanak se i dalje širi. U Komandi Srbije shvataju opasnost koja pretili. O tome savetnik upravnog štaba piše nemačkoj Vrhovnoj komandi ovo:

»Pokušali smo – sa svim sredstvima, nagovarali smo, govorili, pretili, ali ništa ne pomaže. Ne verujemo da je moguće nešto da postignemo na račun njegova autoriteta u ovoj zemlji. U ovoj zemlji narod ne poznaje autoritet. Svi naši pokušaji da se narod kanalizuje u jednom konstruktivnom pravcu i odvoji od komunista – propali su. Među Srbima se ne može stvoriti manjinsko pitanje koje je tako sjajno kanalisano u Hrvatskoj (to znači, gde su nemački banditi uspeli nahuškati Hrvate na Srbe i izazvali pokolj pomoću ustaša). Komunisti su uspeli da oko svoje parole okupe većinu naroda. Neki idu tako daleko da više vole boljševizam nego okupaciju, pa i oni na koje smo već računali kao na saradnike. Preostaje samo jedno sredstvo, a to je – oružana akcija. S milicijom ide teško. S Italijanima bi išlo još teže. Pozicije partizana u šumama takve su da je tako reći nemoguće pogoditi ih u srce. Ne pomaže ni pojačana propaganda koja govori o tome da boljševicima ide na frontu rđavo. Dobijam utisak da ni vesti o kapitulaciji SSSR ne bi dovele do kapitulacije tih bandita, koji su žilavi kao đavoli. Osim toga, njihova organizacija je izvrsna. Ona bi mogla biti klasičan primer najbolje tajne organizacije. Mnogi bi mogli da od njih uče, pa čak i Poljaci, koji su dosta vešti u takvoj borbi.«⁷

I Komanda Jugoistoka smatra da je situacija ozbiljna, pa traži nova pojačanja:

»Zapovednik oružanih sila Jugoistoka smatrao je zato potrebnim – a o čemu je 14. novembra izvestio Vrh. komandu oružanih sila i Vrh. komandu vojske – da se idućih meseci u Srbiju sem 113 peš. divizije dovede još jedna divizija, kao i jedna u Hrvatsku gde se situacija zaoštrila.«⁸

U decembru 1941. pošto je ustanak u Srbiji oslabio, a pogoršala se situacija na istočnom frontu, nemačka Vrhovna komanda nareduje da se s Balkana povuku sve raspoložive rezerve, u prvom redu dve divizije iz Srbije:

»Promena situacije u Rusiji krajem 1941. god. zahtevala je da se sve iole raspoložive nemačke rezerve prebace na istočni front. Zato je Vrh. komanda oružane sile 16. decembra naredila zapovedniku oružanih sna-

⁶ Zbornik V. I. I., tom II, str. 62.

⁷ Zbornik V. I. I., tom II, str. 61 i 62.

⁸ Vishaupt – str. 65 Arhiv V. I. I. kut. 70, dok. br. 18/1.

ga Jugoistoka da se snage u Srbiji i Hrvatskoj oslobode za nemačku istočnu vojsku, i to:

najpre pojačanja dodeljena pre nekoliko nedelja, 113. i 342. div. Za to bi trebalo bugarske, italijanske, ako ustreba i rumunjske i mađarske trupe da uđu u Srbiju da tamo preuzmu zadatak nemačkih posadnih trupa, tj. da uspostave red i mir.

Italijanska vrh. komanda kojoj je nemački general u Rimu preneo ovu molbu izjasnila se pripravnom da trupe 2. italijanske armije uđu u Hrvatsku u cilju da smene nemačke sastave istočno od demarkacione linije čim budu okončani potrebni sporazumi s hrvatskom vladom.

Ove namere nisu izgledale jednostavne. Još 16. decembra telegrafisao je šef štaba nemačkog generala u Zagrebu, potpukovnik V. Funk, zapovednik oružanih sila Jugoistoka:

2. talijanska armija jedva bi mogla organizovati ugušenje ustanka u Bosni. Ona ima inače posla s jakim nemirima kod Gacka, Foče i duž pruge Split-Karlovac.⁹

Gotovo u isto vreme dok nemačka Vrhovna komanda povlači deo okupacijskih snaga, Musolini opominje na ozbiljnost situacije u našoj zemlji:

...

Balkan: »Potrebno je prije proljeća eliminisati sva žarišta ustanka, inače postoji opasnost da se balkanski rat pojača u 1942. Prvi predjel koji treba dovesti u mirno stanje jest Bosna, zatim Srbija i Crna Gora. Operacije treba voditi s krajnjom odlučnošću i njima treba da se postigne potpuno razoružavanje stanovništva, što predstavlja jedino sredstvo da se spriječi iznenađenje u budućnosti. Potrebna je kolaboracija naših oružanih snaga po jednom zajedničkom planu, na način da se izbjegne gubljenje energije i da se postigne željeni rezultat uz najmanju upotrebu ljudstva i sredstava.«¹⁰

I Komanda Jugoistoka upozorava na ozbiljnost situacija i o tome upućuje Vrhovnoj komandi opširan memoar:

»Dosadašnje mere dovele su do nekog smirenja. Mesni (lokalni) nemiri izazvani od komun. partizan. vođa nacionalnih srpskih političkih grupa neće se nikada moći prekinuti... To se ratom i sadašnjim snagama neće moći sprečiti... Saradnja s bugarskim okupacijskim snagama teče planski. ... Dalje slabljenje nemač. snaga u Srbiji ne sme se dopustiti.

Situacija u Hrvatskoj zabrinjuje u sve većoj meri. Hrv. vlada i hrv. oružana sila ne mogu da provedu svoje namere izgrađivanja (konsolidacije), kako u unutrašnjosti, tako i prema srpskim manjinama i ustanicima. ... Današnje stanje u Hrvatskoj predstavlja ozbiljno ugrožavanje severnog Balkana jer srpska odlučnost za otpor dobija neprekidnu podršku u uspesima ustanika protiv Hrvata i Talijana. Mogućnost prošir-

⁹ Vishaupt - str. 96 - Arhiv V. I. I. kut. 70, dok. br. 18/1

¹⁰ Prevod, prepis str. 9 iz dnevnika Uga Cavallera.

renja ustanika na starosrpski prostor i time postaje neprekidna, ponovna opasnost za životne, važne veze s jugo-istoč. prostorom».

... Zapovednik oružanih snaga nadao se da tu može biti pomoći: »samo u jedinstvenom i jednovremenom istupanju svih nemač., tal. i hrv. snaga pod zajedničkom komandom«.

Na kraju tog memoara veli se još: »Izneta situacija prisiljava na ove mere: Nikakvo odvlačenje nemač. snaga iz srp. i hrv. prostora, jer ne bi bilo inače moguće nikakvo suzbijanje ustanika ni čvrsto vladanje pozadinom«.¹¹

Memoar Komande Jugoistoka i drugih komandi a naročito izveštaji nemačkog opunomoćenog generala u Zagrebu o opasnom razvoju odnosa u našoj zemlji primorali su nemačku Vrhovnu komandu da se tim pitanjem više pozabavi. Tako je načelnik štaba nemačke Vrhovne komande general-feldmaršal Kajtel uputio pismo italijanskom načelniku štaba general-pukovniku Kavaleru u kome kaže da je iz izveštaja vojnog izaslanika u Rimu generala Rintelena doznao da italijanska komanda smatra da situacija u NDH ne zadovoljava. U tom pismu predlaže zajedničke mere »kako bi se ustaničkom pokretu konačno slomila kičma«. Ali on u isto vreme ističe da ne treba računati na nemačka pojačanja i da nemačku Vrhovnu komandu interesuje samo zaštita sopstvenih ekonomskih interesa i održavanje saobraćajnih linija. Prema tome on glavni teret oko ugušenja ustanka prebacuje na Italijane:

»Mnogobrojni uverljivi izveštaji zapov. oružanih sila Jugoistoka, kao i drugih vojnih ličnosti, naročito nemač. generala u Zagrebu, o opasnom razvoju odnosa na jugoistoku, skretali su krajem godine sve više pažnju Vrh. k-de na ovaj važan vojno-politički prostor. 4. febr. načelnik štaba Vrh. k-de general-feldmaršal Kajtel uputio je načelniku štaba tal. oružane sile general-pukovniku Kavaleru pismo u kome je izneo da je iz izveštaja nemač. vojn. izaslanika u Rimu generala Rintelena doznao da i K-da Supremo smatra da situacija u Hrvatskoj ne zadovoljava. I on je mišljenja da bi se na bivšem jugoslov. području morale preduzeti jedinstvene i energične mere, te da bi se ustaničkom pokretu konačno slomila kičma.

Nemačka, pri sadašnjoj napregnutosti svojih snaga na istoč. frontu, može na Balkanu vezati samo ograničena sredstva i mora najveću pažnju obratiti na to da vlada mir u predelima važnim za njenu ratnu privredu i da ostanu osigurane saobraćajne linije. Ali se taj cilj može samo tada postići ako se sada u celoj Hrvatskoj provede ofanzivna akcija čišćenja s objedinjenim gledištima jer su dosadašnja iskustva pokazala da se s obzirom na prostranost i terenske teškoće kod pojedinačnih akcija postižu samo nedovoljni rezultati.

Vojnička sredstva za provođenje akcije čišćenja te vrste pri spajanju talijanskih, hrvatskih i nemačkih sredstava stoje na raspoloženju i ga-

¹¹ Vishaupst - str. 124, 125, 126 - Arhiv V. I. I. kut. 70 dok. br. 18/1.

rantuju siguran uspeh ako se bude radilo po jedinstvenim vojničkim i političkim gledištima». ¹²

U nizu mera koje je preduzela za ugašenje ustanka, Komanda 2. italijanske armije u cirkularu »3C« od 1. III 1942. g. daje detaljno uputstvo za borbu protiv partizana, u kome se kaže:

»TAČKA I: ARMIIJA JE U PUNOM RATU:

– Ona se ne bori protiv lokalnih i nezavisnih bandi, već protiv jednog protivnika koji namerava da stvori jedinstven front . . .

– rat koji se vodi isto tako je rat kao i onaj koji se vodi u Rusiji, u Libiji i na Dalekom Istoku.

Postupak prema partizanima ne treba da bude izražen formulom »zub za zub«, već izrekom »glava za zub«.

TAČKA VII: OPERACIJE PROTIV PARTIZANA JESU ISTINSKE I PRAVE RATNE OPERACIJE¹³

I nemačke komande, poput italijanskih, trudile su se da proniknu u metod ratovanja koji je NOV primenjivala. U tom cilju vršile su analize i izdavale uputstva. Samo su pri tome išle na pojednostavljenje dajući uprošćene zaključke.

U uputstvu od 27. IV 1942. godine, izdatom od strane 7. SS divizije pod naslovom »Taktička načela za vođenje gerilskog rata« konstatuje se da partizani upotrebljavaju istu taktiku kao u prošlosti. Na str. 4 i 5 navodi se ovo:

»Iznenadna pojava i napad u vidu prepada na mestima s podesnim zemljištem. Posle toga brz nestanak i prebacivanje na udaljene prostorije gde se ista igra ponavlja. Tako isto bande se posle svršenog posla ponovo pretope u narod i presvuku u civilna odela, većinom na prostorijama odakle su regrutovane, tako da se pripadnici istih ne mogu tako lako prepoznati, niti se mogu konstatovati da su špijuni, izviđači ili izdajnici. Žene i deca većinom su izviđači, dostavljači i kuriri naših protivnika.

Zbog vođenja borbi na širokim prostorijama u malim grupama i zbog elastičnog izmicanja bandi pred našim trupama, izvanredno je teško da se one prisile na odsudnu borbu do uništenja.

¹² Vishaupt – str. 133 i 134 Arhiv V. I. I. kut. 70 dok. br. 18/1

¹³ V. I. I., kut. 93, br. 1/1a

Njihovi trenutni napadi iz neposredne blizine, izvršeni smelo, faun-
tički i uvek iznenadno, također su značajni. Kao da je formalno nikla
iz zemlje, banda se odjednom stvori tu. Često je njih samo nekolikoina,
koji odlučno i besomučno jurišaju».¹⁴

Italijanske komande su opsežnije i više nego nemačke nastojale da
odgonetnu u čemu je tajna uspeha NOV. U nizu uputstava i direktiva
trupama, kao i u izveštajima višoj komandi oni navode masu razloga za
svoje neuspehe. U već pomenutom cirkularu »3C« nalazi se obilje poda-
taka o tome od kojih je dobar deo potkrepljen činjenicama i odgovara
stvarnosti, ali je znatan deo i takvih koji su iskonstruisani da bi se
opravdali sopstveni neuspehi. Najčešće se ponavlja »... da nas neprija-
telj napada tamo i onda kada smo u manjini i slabi, i u trenutku kada
ga ne očekujemo«...¹⁵

U pogledu mogućnosti ugušenja ustanka, kod italijanskih vojnih ko-
mandi, naročito nižih, vrlo rano su se pojavile sumnje u konačan uspeh.
Postepeno je ta misao hvatala korena i kod viših komandi. Tako ko-
manda 6. armijskog korpusa u svojoj direktivi od 19. VI 1942. godine,
pored ostalog kaže:

»Uspehi nedavnih operacija bili su stvarno znatni... Međutim, nika-
kva iluzija u pogledu definitivne likvidacije ustanka nije mogućna. Ne-
prijatelj je izdržljiv, odlučan«...¹⁶

Nade okupatora da će do proleća 1942. ustanak biti ugušen ili, kako
je Kajtel rekao, da će mu bar biti slomljena kičma, nisu se ostvarile.
Naprotiv, ustanak se sve više širio i dobijao u intenzitetu. Takvo stanje
je, naročito za italijanskog okupatora, postalo nepodnošljivo. Stoga Mu-
solini to pitanje lično uzima u svoje ruke i zalaže svoj autoritet da ga
konačno reši. Na sastanku u Gorici održanom 31. jula 1942. godine
kome su prisustvovali: Musolini, generali Kavalero, Roata i Ambrozio
situaciju je izložio general Roata, a zatim je uzeo reč Musolini koji je
između ostalog rekao:

»Smatram da je izvještaj gen. Roate iscrpan i da obećava rezultate.
Situacija je poznata. Poslije raspada Jugoslavije našli smo se pred polo-
vinom jedne provincije, dodajem pred siromašnijom polovinom. Nijemci
su nam diktovali granicu. Mi nismo mogli nego da prihvatimo.

Smatralo se da je zona mirna, poslije se vidjelo, kada je došlo do kri-
ze, da su garnizoni bili nedovoljno jaki i da nije bilo načina da se do-
voljno pojačaju.

I u njemačkoj Sloveniji stvari ne stoje dobro.

Mislim da bi bilo bolje da se od lijepog načina prijede na oštar način,
radije nego da budemo prisiljeni na obratno. U ovom drugom slučaju
javlja se gubljenje prestiža. Ne bojim se riječi. Uvjeren sam da se na
partizanski teror mora odgovoriti željezom i vatrom. Treba da se pre-
stane s općepoznatim da su Italijani sentimentalni i nesposobni da budu

¹⁴ V. I. I., kut. 10 A, dok. br. 10/1a.

¹⁵ 6. arm. korpus 25. II 1942. Original u V. I. I., kut. 94 dok. br. 2/1a.

¹⁶ Original u V. I. I., kut. 94, dok. br. 11/1a.

čvrsti kad ustreba. Treba da se prekine s tradicijom o pretjeranoj umiljatosti i nježnosti. Kao što ste kazali, objavljen je jedan novi period koji će pokazati Italijane kao svijet spreman na sve za dobro Otađzbine i za prestiž oružanih snaga.

Smatram da je završena prva faza. Tempo operacija treba ubrzati: ne možemo da držimo na Balkanu toliko divizija. Trebaće da povećamo snage na zapadnoj granici i u Tripolitaciji. Sada Balkan za nas predstavlja veliko angažovanje snaga i trebalo bi ovaj raspored smanjiti.

Ne vodite brige o ekonomskoj nesreći među stanovništvom. Ono je to htjelo. Tako se ne brinem ni za Univerzitet gdje je bilo žarište protiv nas. Ne bih bio protivan preseljavanju mase stanovništva.

»Roata je predložio da se ustanička vlasništva dadu porodicama naših poginulih.

Duče je odgovorio da odobrava i da započne slobodno. Tako ćete komuniste smatrati bez diskriminacije. Slovenci ili Hrvati, ako su komunisti, biće tretirani na isti način.«¹⁷

Proklamujući neograničenu primenu terora i zločinačkog istrebljenja naših naroda, Musolini nije rekao ništa novo, što njegove crne košulje, vojska i policija nisu već nebrojeno puta na praksi primenile. Samo on nije otvoreno rekao zašto se to čini. Njegov komandant XVI karabinijskog bataljona u Šibeniku potpukovnik Gualtieria Sestilli u svom izveštaju od 2. VI 1941. g. upućenom Vladi za Dalmaciju u Zadru neposredno posle izvršene okupacije, a pre dizanja ustanka, otvoreno predlaže da istrebljenje našeg naroda odmah otpočne:

...

»Narod će gajiti uvek ideje iredentističke ili manje više nesklone za Italiju, i kada se u bližoj ili daljoj budućnosti bude smatralo da je nastupio pogodan momenat da se ova zona oslobodi od ovih nepoželjnih elemenata, moraće se, kao i od Nemaca u Gornjoj Adidži, otkupiti imovina i platiti svote koje će za Italiju predstavljati težak teret, dok bi se danas moglo obaviti čišćenje pomoću jednostavnog sporazuma koji bi se zaključio s Hrvatskom, ili naprosto jednim dekretom o proterivanju, kao što je napravila Nemačka vlada na teritoriji anektiranoj Rajhu.

U ove krajeve bi se potom mogao izvršiti priliv radnih i odabranih Talijana koji bi proizvodnji i trgovini Dalmacije dali nesumnjivog impulsa.«¹⁸

Mnogobrojni su dokumenti sličnog sadržaja. Navešćemo ovde u izvodu proglas koji je 1942. g. uputio italijanskim vojnicima Guverner Crne Gore general Pircio Biroli:

»Rat koji ovde vodite nije odeljen od onog velikog rata koji buktu u celom svetu, od ledenih polja Murmanska do ostrva večnog proleća Tihog okeana, od norveškog mora, gde plivaju džinovski ledeni bregovi, do našeg lepog i blagog Mediterana.

¹⁷ Dnevnik generala Kavalera str. 16 i 17.

¹⁸ Iz knjige »Dokumenti o zločinima talijanskog okupatora«; Šibenik, 1945, str. 5 i 6.

Zato je misija koju onde vrše italijanske divizije, u celokupnom okviru rata, isto toliko važna kao i misija onih jedinica koje su zahole trobojku i zastavu Rajha u srce boljševičke Rusije.

Ako iz političkih razloga novine ne mogu za sada da govore o ovome vašem frontu, veravam vas da vas iz Rima prate izbliza, s najživljim i najvatrenijim interesom. Vaše su žrtve poznate: jednoga će dana pasti koprena i svi će doznati i razumeti važnost i dalekosežnost bitke koju vi vodite.

Vi poznajete neprijatelja koji se nalazi pred vama!

Vama koji ste doneli hiljadugodišnju rimsku kulturu i koji ste pokazali kao pobedioci najveću velikodušnost taj je neprijatelj odgovorio podlim i podmuklim napadom, ubijajući vašu braću. Staljinov komunizam u savezu s engleskim zlatom lako je osvojio te ljude pohlepne, podmukle, uobražene, nestalne i osvetoljubive koji su zadržali u duši iste osobine starih azijskih horda i ne libe se da primenjuju nedostojne metode ratovanja.

Oni odbijaju našu rimsku civilizaciju u ime srpa i čekića, mrze našu superiornost rase i idealna, iz istog razloga zbog koga se Zlo bori protiv Dobra. Goni ih iskonska mržnja zbog koje je kroz vekove Venecija morala da brani svoje lepe kolonije na dalmatinskoj obali protiv upada varvarskih razbojnika s planina.

Vi vodite onu istu staru borbu koju je blagorodna latinska krv, najpre pod barjakom Svetoga Marka i posle zajedno s riječkim legionarima pod zastavom Komandanta – vodila protiv ovih istih neprijatelja.

Detinjastoj komunističkoj propagandi suprotstavite rimsko i fašističko uverenje o vašoj idealnoj misiji. Vi se borite na Balkanu za Italiju, da biste joj obezbedili ono mesto koje joj daje poseđovanje jadranske obale od Krfa do Trsta.

Osovina ima pobjedu u pesnici, dovoljno je da se izdrži.

Naša je duša plemenita i dobra. Ne može drukčije biti duša jednoga naroda koji živi u vrtu Evrope. Ali je i vaša inteligencija isto tako budna. Vaša strpljivost ima granica. Nikakve milosti za one koji podlo ubijaju vašu braću, nikakvo utočište za one koji streljaju vaše drugove koje su zarobili u toku borbi, prezirući svaki ratni zakon. Pokažite tim varvarima da Italija – iako je učiteljica i Majka civilizacije – ume i da kazni po neumitnim zakonima pravde.

Neka za svakog poginulog druga plate životom deset pobunjenika.

Nemajte poverenja u one koji su oko nas. Zapamtite da je neprijatelj svuda: prolaznik koga sretnete i koji vas pozdravlja, žena kojoj pridete, domaćin koji vas ugosti, kafedžija koji vam prodaje čašu vina.

Čuvajte se i čutite! Od jedne suviše reči mogao bi da zavisi vaš život! Nemojte da imate sažaljenja prema bedi naroda čiju zemlju vi danas držite pod okupacijom. Ta je beda došla po samoj želji crnogorskog naroda. Rat je rat i ima svoje potrebe. Milost prema onima koji su raščerečili Crne Košulje divizije »Mesina« i bacili zatim ostatke svinjama znači zločin.«

I pored svih napora da u proleće i leto 1942. slome ustanak, okupatori u tome nisu uspeli. Ali oni stalno preduzimaju nove operacije i pri tome uvek ističu važnost tog prostora. O tome govori naređenje generala Stahla upućeno Borbenoj grupi Zapadna Bosna:

»Ova nova hrvatska država koja se nalazi pred vratima Rajha ima presudan značaj za Nemačku i njene saveznike. Kroz tu zemlju prolaze svaki dan i noć vozovi koji snabdevaju našu vojsku u Grčkoj i našeg saveznika Italiju. Taj prostor ima životni značaj za nas i za Italiju jer preko njega upućujemo oružje našoj vojsci koja brani Afriku i Sredozemno more. Stoga borba naših jedinica u toj zemlji protiv unutrašnjeg neprijatelja ima isti značaj kao i bitka u Rusiji. Partizanski pokret u Hrvatskoj može da se i dalje proširi jer se on rukovodi direktivama iz Moskve. Ta je borba nesumnjivo važna isto onako kao i borba protiv naših velikih neprijatelja, iako je mi vodimo bez galame. Mi znamo da naša vojska vodi borbu za cilj koji se sastoji u konačnoj pobedi Nemačke.«¹⁹

Italijanski pukovnik Giuseppe Angelini iznoseći svoja sećanja i iskustva u knjizi »Logorske vatre u Hrvatskoj« pored ostalog kaže:

»Malo pre smo utvrdili da se partizanski rat uzdigao do karakterističnog fenomena drugog svetskog rata... u istoriji poslednjeg veka nedostaje takvih primera. Nikada, međutim, kao u nedavnom sukobu, partizanski rat nije, poprimio tako široke razmere i tako nove oblike«.

Godina 1943. bila je presudna ne samo kao prekretnica rata u korist NOV, već i kao prekretnica u glavama svih onih koji nisu dotada mogli ili nisu hteli da shvate snagu i značaj NOB-e. O tome postoje mnogobrojni dokumenti od kojih će se ovde izneti samo neki neprijateljski dok će o savezničkim biti reč u posebnom poglavlju.

Pripremajući IV ofanzivu, okupatori su nagomilali ogromne snage i sredstva, pa je njihovo rukovodstvo bilo uvereno da će najzad slomiti snagu NOV i ugušiti ustanak. To je naročito istaknuo general Lütters, glavnokomandujući u IV i V ofanzivi. U svojoj zapovesti od 12. januara 1943. g. on, pored ostalog kaže:

»Opšta ratna situacija zahteva smirivanje hrvatskog prostora. Proširenje sadašnjeg žarišta nemira prema severu može da dovede do jakog ugrožavanja železničke linije, do prekida dotura za celi Balkan i Krit, a time i do slema celokupnog položaja Osovine na Jugoistoku...«²⁰

Okupatori su pripremili i izvršili IV ofanzivu usred zime jer su tada sve pogodnosti bile na njihovoj strani. Pored detaljnih planova operacija razradili su i detaljna uputstva za rad i postupak trupa. Jedno od takvih uputstava razrađeno je u cirkularu italijanske 2. armije br. 12 C:

»U stvari dok je na sektoru nekih velikih jedinica delatnost naših jedinica sad već odlučno orijentirana na brzu ofanzivnu akciju, brži-ljivu i neumornu, držeći samo malo delova vezanih za odbranu uporišta,

¹⁹ Istoriski arhiv, I tom, knj. 2, str. 203.

²⁰ Zbornik V. J. I. tom IV, knj. 9, dok. br. 215.

na drugim sektorima naprotiv naše trupe se vrlo retko odlučuju da se oslobode teritorijalnih spona i krstare poljem. Kad im najzad nametnu da se kreću, čine to s preteranom obazrivošću i držeći se u blizini uporišta.

Stoga čitava područja ostaju potpuno u rukama pobunjenika koji, iako nisu suviše brojni i svakako su uvek malobrojniji od naših trupa dislociranih u istim poručjima, uspeavaju sa svojom »živahnošću« da daju osećanje da su prisutni u većem delu područja i postaju praktično »gospodari« teritorije između naših uporišta samo zato što se naše trupe »ne kreću« kad njihove i kao njihove.

Ostajemo zatvoreni u svoja uporišta i kad bismo trebali i morali da izademo iz njih u akciju; kad jedna jedinica izade iz njega zato, što ne može da učini drukčije, zbog neznanja ili zbog lenosti ili zbog nedovoljne komandne delatnosti odgovornih kadrova, zanemaruje svaku elementarnu taktičku normu... i tada imamo osetne gubitke, koje prouzrokuje najčešće jedna obična »trojka« ili jedna mala, malo veća grupa partizana.

Treba više realistički oceniti neprijatelja, kog imamo pred sobom, koji je, iako se u suštini dobro bori, *uvek*, ponavljam *uvek*, brojno slabiji od naših trupa, znatno slabije naoružan, lišen artiljerije, vazduhoplovstva itd.«²¹

Hitler je naredio da se ne biraju sredstva u borbi samo da se postigne cilj. Zato je on bio optimista u pogledu krajnjih rezultata. Međutim, bilo je komandanata koji su bili pesimisti. Komandat italijanskog 6. korpusa je svojim potčinjenima, prilikom pismenog izlaganja prošlogodišnje vojno-političke situacije, 5 I 1943. g. naveo ovo:

»Na početku tekuće godine vojno-politička situacija na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji koju mi držimo pokazala se *ozbiljnom i komplikovanom*:

Naš položaj je postao težak i delikatan:

- zbog oružanog ustanka koji je svuda uzeo maha krajnjom žestinom;
- zbog još neodlučnog smjera ustaničkih grupa;
- zbog prodiranja boljševičke ideologije u srce masa, koja je potpognuta neredima proisteklim iz ustanka pravoslavnog stanovništva Bosne i Hercegovine i veoma aktivnom propagandom Kominterne;
- zbog neprekidnog i tegobnog gerilskog rata vođenog na terenu koji je u tom pogledu pogodniji, možda, od mnogih drugih i koji zahtijeva jednu potpuno novu taktiku na koju se još nisu bili potpuno privikli ni ljudi ni sredstva;
- zbog potpunog nedostatka sigurnosti zbog čestih zasjeda koje su veoma otežavale bilo kakvo premještanje;
- zbog blokade komunikacija, putova i željeznica, zbog velikih snježnih nanosa i česte sabotaze;

²¹ Original u V. I. I. kut. 93, dok. br. 18/2a

- zbog veoma čestih prekida telegrafskih i telefonskih linija za vezu;
- zbog veoma oštre zime, koja se decenijama ne pamti, sa srednjom temperaturom u pojedinim zonama istočne Bosne od 25-30 stepeni ispod nule i velikim snježnim nanosima (do 4 metra), a za koju nismo bili baš dobro pripremljeni (nedostatak ralica za snijeg, zimske opreme itd.);
- zbog blokade nemalog broja garnizona odsječenih zbog snijega ili prekida na prilaznim putovima, opkoljenih ustaničkim bandama i snabdijevanih, kad je to moguće, samo pomoću aviona;
- zbog krajnje rascjepkanosti naših snaga u male garnizone koji su često bili savladivani od strane jakih ustaničkih bandi.

...

U međuvremenu se efikasnost komunističkih formacija postepeno povećavala; njihova borbenost, otpočeta prostrana teroristička kampanja, neprekidna sabotaza, potpun nedostatak sigurnosti, zahtijevali su sve veću upotrebu naših snaga; na teritoriji Balkana *obrazovao se pravi i istinski front u korist savezničkih sila*. Komunistički pokret se u međuvremenu proširio i na anektirane teritorije gdje je primio iredentistički karakter i ispoljavao se u terorističkim atentatima, antifašističkim manifestacijama i sabotazi.

Četničke formacije iz Bosne i Hercegovine bile bi skoro sigurno uništene boljševičkom najezdom, da nije *blagovremeno stupio na snagu sporazum za saradnju s našim oružanim snagama*.

Međutim, nastupanjem zime sve više se osjećala potreba za vršenje operacija na deblokiranju nemalog broja garnizona opkoljenih partizanskim snagama, blokiranih visokim snježnim nanosima s temperaturom na kojoj se sve leđi, koji su jedino i slabo snabdjeveni iz aviona i bili bez ikakvih sredstava i gdje su se ljudi, na izmaku snaga, u očajničkoj borbi protiv lukavog neprijatelja i epidemije koje su zahvatile okolno civilno stannovištvo, junački odupirali mjesecima i mjesecima.

U međuvremenu, dolaskom proljeća, partizanski pokret se zabrinjujući širio, dovodeći do sve ozbiljnije situacije. Hrvatske oružane snage, većim dijelom naklonjene komunističkoj struji, nijesu dovoljno jako podržavale borbu; ustaške jedinice koje su se razmetale snagom samo kad se radilo o masakriranju nejakih ljudi, žena, staraca i djece, vrlo rijetko su intervenirale u borbi protiv prekaljenih partizanskih formacija i bile svuda tučene; četničke formacije se još nijesu bile organizovale i spremale su se da reagiraju u sjenci naših garnizona; samo naše trupe, nedovoljne da posjednu veoma prostranu zonu i preuzmu rješavanje mnogobrojnih zadataka, u teškom gerilskom ratu koji iscrpljuje uz oštrinu nezapamćene zime vodile su nečuvenu borbu protiv partizanskih snaga, ne mogavši intervenirati čišćenjem u širokom pojasu u cilju uništenja lukavog neprijatelja, bilo zbog snijega, bilo zbog još uvijek nemogućih klimatskih uvjeta.

...

Vojničke akcije vršene uz široku upotrebu sredstava, postigle su samo djelomično željeni efekat u pogledu uništenja komunističkih formacija. To ima vrlo mnogo svojih razloga: velika pokretljivost partizanskih bandi; njihovo savršeno poznavanje teškog terena; dijeljenje i rasturanje formacija u trenutku opasnosti, kada se svaki pripadnik, sakrivši pušku, prerušio u mirnog seljaka; česta saradnja stanovništva koje je krilo neprijatelja; premještanje veoma pokretnih bandi s jedne teritorije na drugu koje je zahtijevalo jednu istodobnu akciju u raznim sektorima armijskog korpusa kako se ne bi dozvolilo snagama tučenima u jednoj zoni da se prikriju u drugoj obližnjoj i reorganizuju, preduzimajući zatim terorističku aktivnost.²²

Iako je IV ofanziva od strane okupatora vođena bezobzirno, sa svim snagama i sredstvima koja su mu stajala na raspoloženju, bilo je jasno već na kraju I faze operacija (»Weiss I«) da je očekivani uspeh izostao. Lütters izbegava da to otvoreno prizna jer se nada da će uspeti u II fazi (»Weiss II«). Međutim, italijanske komande to dosta otvoreno javljaju. O tome govori najrečitije izveštaj italijanske Vojne misije u NDH poslat Superlodji 22. II 1943. g. i zabeleška generala Robotija na ovom izveštaju:

»... U suštini posle svih tih operacija, pokušaj da se razbije i uništi znatna masa neprijatelja nije uspeo.

Ustaniци држећи се своје тактике увек су успели да измакну акцијима немачких колона, немачке власти нису с довољном строгиошћу извршле акцију решења цивилног становништва, због не увек непристраног посредовања хрватских цивилних комесара у пратњи трупа.

Uprkos tome ukupno postignuti rezultati mogu se ovako rezimirati:

- neprijatelju nanесени оsetni губици;
- partizanske snage лишене бар привремено једне зоне богате залихама;
- rasturen већи број устаничких формација;
- области јужно од Карловца и Загреба омогућено је да одатне;
- осујећена могућност спајања устаничких маса централне Хрватске и Словеније«.

Robotijeva primedba:

»То су резултати који су постигнути. Више се не може постићи осим да се заповедне читава област. А за то би нам било потребно 20 армијских корпуса...«²³

Za neuspeh u I fazi IV ofanzive vrlo brzo je saznao i Hitler i zbog toga je odmah intervenirao. U poruci Musoliniju krajem februara 1943. on pored ostalog kaže:

»Impresionira i zapanjuje koliko je do sada napredovala organizacija pobunjenika. Sada je krajnji trenutak da uništimo pobunu, ako ne želi-

²² Original u V. I. I. kut. 322, dok. br. 6/1a.

²³ Original u V. I. I., kut. 97, dok. br. 36/4a.

mo da se izložimo opasnosti da budemo napadnuti u momentu jednog iskrcavanja Anglo-saksonaca na Balkanu...²⁴

Na kraju II faze IV ofanzive Lütters priznaje neuspeh i teške gubitke. Ali baca krivicu na Italijane. To se vidi iz njegova saopštenja upućenog Pavečiću:

»Neprijatelj je u toku više meseci stvorio slobodnu teritoriju i organizirao veliki broj boraca... Broj aktivnih boraca naoružanih automatskim i teškim oružjem, artiljerijom i tenkovima ceni se na 65.000, formiranih u korpuse, divizije i brigade. Vrhovno komandovanje se docnije pokazalo kao vrlo dobro i vrlo pokretljivo. Srednje komandovanje je manje vrednosti. Borbena sposobnost komunista bila je delimično izvršna, delimično skroz dobra. Tek pri kraju akcije pokazali su se znaci raspadanja.

...Neprijatelj je bio iznenađen početkom napada (20 I 1943), ali se brzo pribrao, sredio i pružio žilav otpor... Najžešće borbe su vođene za Grmeč-planinu... Prostor od Karlovca do Grmeča očišćen je od partizana, ali italijanske snage nisu mogle sprečiti da jedan deo izmakne na jug...

...Uspeh je skupo plaćen. Poginulo je 650 oficira, podoficira i boraca. Ranjeno 1472 i nestalo 376 (delimično uračunati i gubici NDH)...²⁵

Opširniji izveštaj o tom neuspehu podneo je nemački poslanik u Zagrebu Kasche svome Ministarstvu spoljnih poslova:

»Zbog daljeg proširenja i ojačanja »Titove države« na jugozapadu i zapadu Hrvatske, oko Nove godine, bilo je potrebno da se preduzme jedna veća akcija protiv tog nemirnog područja. Ja sam u tom cilju sa svoje strane preduzeo sve što je potrebno. Pošto su raščišćena suprotna mišljenja izvršne vlasti na operacijskom području, bile su pretpostavke za akciju i s te strane jasne. To je regulisano hrvatskom zakonskom odredbom o vanrednom stanju, objavljenom 18. januara ove god.»

...Prva faza operacija nazvana »WEISS« počela je 23 januara. Ona je imala za cilj da po mogućnosti okruži i uništi glavne snage Titovih partizana koje su se nalazile u zapadnoj Bosni i u istočnom delu Like... Zbog velikog snega i nepreglednog dosta pošumljenog i ispresecanog planinskog zemljišta, kao i zadocnelog stupanja u akciju Italijana, nije uspelo da se glavnina partizana okruži i njima je pošlo za rukom da se većim delom povuku prema jugoistoku, a manjim delom prema zapadu.»

»Partizanske snage – koje su se povukle prema jugoistoku, probile kod Jablanice kroz četničke položaje i privremeno zadržale na prostoru Kalinovik–Foča–Nevesinje, nastupaju s jakim snagama dalje u Sandžak. One se sad nalaze u uspešnim za njih borbama protiv hercegovačkih i crnogorskih četnika... Na pročišćenim područjima ostale su lokalne bande, delimično dosta jake, protiv kojih se vode borbe na isti način kao i protiv bandi na ostalim ustaničkim područjima.»

²⁴ Iz knjige V. Zincone »Hitler i Musolini«.

²⁵ Original u V. I. I. kut. 8, dok. br. 14/3.

»Rezultat. Iako nije pošlo za rukom da se potpuno slomi vojna snaga partizana, ipak je zbog vojnih operacija razbijena »Titova država«. Na partizane je propagandistički negativno uticao izostanak ruske pomoći za vreme operacija. Zbog toga je bez sumnje kod partizana opala volja za borbu i kod njih se probudila spremnost da prekinu neprijateljstva...«

»Usled prodora velikog dela partizana u pravcu Sandžaka i njihova krvavog razračunavanja sa četnicima u istočnoj Hercegovini nastala je za nas nova situacija. Pod takvim okolnostima nije celishodno da mi sada preduzimamo razoružanje tamošnjih četnika...«

»Razbijanjem zatvorenog ustaničkog područja na jugoistoku Hrvatske i odbacivanjem glavnih partizanskih snaga prema jugoistoku otklo-njeno je opasno žarište nemira. Ali ipak ostaci bandi koje su ostale ugrožavaju i dalje pozadinske linije, a i na ostalim ustaničkim područjima takođe traje banditska delatnost, iz čega proizlazi potreba daljih vojnih i političkih mera. Međutim, s potpunim smirenjem zemlje, s obzirom na sklonost pojedinih narodnih slojeva za ustanak i držanje Italijana za vreme trajanja rata ne može se računati...«²⁶

U toku V ofanzive Lütters je bio uveren u svoj potpuni uspeh. O tome on 10. VI kaže:

»Jake neprijateljske snage sabijene na najuži prostor Sutjeska-Piva, među njima se nalazi Tito, što je tačno utvrđeno. Time je nastupila poslednja faza borbe – čas uništenja Titove armije do poslednjeg čoveka.

Ni jedan čovek sposoban za vojsku ne sme živ napustiti opkoljeni prostor... To naređenje mora se ponovo zaoštriti kod trupe.«²⁷

Možemo zamisliti sa koliko je gorčine general Lütters krajem istog meseca morao da prizna svoj potpuni poraz i da oda puno priznanje i najlaskavije pohvale rukovodstvu i borcima NOV. U svom izveštaju o borbama i iskustvima u operaciji »Schwarz« (V ofanziva) kaže:

»Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vešto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje. Neprijateljsko komandovanje bilo je izvanredno pokretno i takođe i u odbrani aktivno.

Karakteristični su bili masovni napadi prikupljenim snagama na jednom mestu izvođeni pri atmosferskim prilikama povoljnim za neprijatelja (kad je nemoguć rad avijacije), i to tamo gde naša artiljerija nije mogla dobro da dejstvuje. Komunistima je uvek polazilo za rukom da izjednače svoj nedostatak teškog naoružanja i da iskorišćujući mrak, maglu i kišu, dođu na odstojanje bliske borbe, prsa u prsa. Pri tome su se pokazali kao fanatični krajnje uporni, dobri boreci koji odlično poznaju teško planinsko zemljište.

Naoružanje komunista je bilo dobro. Raspolažu začudo velikim brojem automatskog oružja (puškomitraljezima, teškim mitraljezima, bacačima itd.) i uz to obiljem municije. Svi se izveštaji slažu u tome, a i naši

²⁶ Original u Londonu H 12, X-305250-256. Mikrofilm u V. I. I.

²⁷ Zbornik V. I. I. tom. IV, knj. 14, dok. br. 145.

gubici dokazuju, da tim oružjem umeju da rukuju. Prvorazrednom obaveštajnom službom (pomoću stanovništva itd.), rafiniranim korišćenjem zemljišta i kamuflažom (takođe i uniformama svih vrsta), uvek im je pošlo za rukom da našim trupama postave klopkę.

Nesumnjivo je da su komunisti veoma *žilav protivnik* kome je dorasla samo jedinica koja je opremljena i naoružana svim potrebama za vođenje borbe u planinama i koja je naviknuta na najveća telesna naprezanja.²⁸

Ima više neprijateljskih dokumenata u kojima se priznaje sopstveni neuspeh i pobeda NOV. Za neuspeh okupatori često krive jedan drugog. Negde se to čak sa zluradošću ističe. Tako na primer u izveštaju italijanskog 6. korpusa od 14. VI 1943, pored ostalog se kaže: »Nemci su izigrani« . . .²⁹

Posle neuspeha u IV i V ofanzivi nastupio je preokret u shvatanju nemačke Vrhovne komande o značaju NOB-e. To je istakao njen predstavnik general Butlar u leto 1943. prilikom dolaska bugarske vojne delegacije:

»Na srpskoj teritoriji mi računamo sa dva pokreta: Tito i Mihajlović. Smatrali smo da je pokret Mihajlovićev ozbiljniji, jer smo mislili da on skuplja i krije vojsku i oružje kako bi nas u zgodnom momentu napao. Posle operacija u Crnoj Gori to se naše shvatanje pokazalo kao pogrešno. Mihajlović u svakom pogledu stoji niže od Tita. Njegovi ljudi su bez borbenog duha, rdavo rukovođeni, loše snabdeveni i slabiji od snaga Tita. Mi smatramo da su kao posledica dosadašnjih operacija četnici Mihajlovićevi raščišćeni i uništeni, od njih se ne može očekivati druga opasnost osim sabotaze. Naprotiv, komunističke bande su se tukle mnogo bolje. Hrabri i uporni Titovi ljudi su dopustili da budu pobijeni do poslednjeg čoveka, ali nisu odstupili sa svojih položaja. Po našem mišljenju opasnost od komunista je veća. Oni su malobrojni, ali bolje snabdeveni i hrabriji (borbeniji). Na žalost prilikom naših poslednjih operacija za raščišćavanje mnogi od njihovih vođa su uspeli da se izvuku iz okruženja i mogu se očekivati, s te strane, nove opasnosti, nove operacije« .³⁰

Pošto se uvidelo da se na dosadašnji način NOV ne može pobediti, u Glavnom stanu vođe Rajha problem je ponovo proučavan i posle sve strane analize svih činjenica propisano je Pravilo za suzbijanje partizana u kome je na 35 stranica teksta detaljno izložena taktika NOV i dato uputstvo za postupke u raznim slučajevima. U Pravilu se ističe:

»1. Partizanski rat tokom vremena znatno je ojačao, kako po opsegu, tako i po značaju. Zbog partizanskog rata primorani smo da s fronta izvučemo jake delove naših snaga.

2. Mi ne priznajemo partizanski rat kao vojničko ratovanje . . .«.

²⁸ V. I. I. Mikrofilm Minhen N. 5 : 1228-1237.

²⁹ Zbornik V. I. I., tom III, knj. 5, dok. 212.

³⁰ V. I. I. kut. 3, dok. 3/28.

»... Veće jedinice primaju borbu bez premišljanja i bore se po taktičkim načelima. Kod pretnji opkoljavanja vešto se izvlače ili se energično probijaju. U izgrađenim položajima i bunkerima bore se ogorčeno i žilavo, puštajući napadača na blisko odstojanje, pa tek onda otvaraju vatru...«

...

»Zarobljeni partizani imaju se upotrebiti ispred trupe za ispitivanje putova i naterivati u minska polja da izazovu eksplozije.«³¹

U jesen 1943. posle kapitulacije Italije, Nemci su sve otvorenije priznavali značaj i važnost NOV. Jedno od tih priznanja je izjava načelnika štaba Grupe armija »F« pukovnika Josefa Selmayra u kojoj se pored ostalog kaže:

1. »Od mnogobrojnih partizanskih grupa svih vrsta prikupljene snage pod Titom dobile su postepeno operativnu važnost. Za vreme italijanskog sloma zaplenili su mnogo oružja i opreme. Već sada osetljivo ometaju nemački pozadinski saobraćaj na železnicama i drumovima a pre svega predstavljaju stalnu opasnost za nemačku obalsku odbranu, jer bi u slučaju invazije presekle nemačke žile saobraćaja te bi nemačke trupe napale s kopna. One predstavljaju već jednu iskrcanu englesku armiju, koju je trebalo tući dok je još izolovana.«

2. »Partizan je u osnovi u prednosti prema nemačkom vojniku. Ovaj je vezan za stalne objekte koje mora uvek da čuva dok onaj može da bira mesto i vreme za svoje prepađe. To se menja čim nemački vojnik pređe u napad. Zato treba odbranu protiv unutrašnjeg neprijatelja ofanzivno voditi ako je to iole moguće.«³²

U toku 1944. već je i Njemcima moralo biti jasno da ne mogu slomiti NOV. Međutim, oni su još uvek gajili nadu da će pronaći način na koji se to može postići. O tome Walter Hagen u svojoj knjizi »Die geheime Front«, povodom desanta na Drvar kaže:

»U junu 1944. preduzeta je nemačka akcija da se partizanski pokret odsudno tuče na taj način da se liši svog vođe Tita. Postojala je velika verovatnoća da će borbeni član partizanskih jedinica brzo oslabiti, ako im se ukloni najistaknutija ličnost Tito, motorna snaga oslobodilačke armije.«

Posle neuspaha kod Drvara Štab 2. oklopne armije propisao je uputstvo za organizovanje, obuku i upotrebu trupa lovaca. Traženi su i drugi načini i metodi borbe protiv NOV, ali je krajnji rezultat uvek bio isti – neuspeh.

Kakvo su mišljenje o NOV imale nemačke komande, može da posluži i primer 91. korpusa koji je dugo vodio borbu s grčkim partizanima. Pri odstupanju iz Grčke kroz našu zemlju on kaže:

»... Sada trupe stoje u borbi prema Titovim partizanima koji su bolje organizovani, opremljeni teškim oružjem, imaju kudikamo bolji moral

³¹ V. I. I. 1 B, dok. br. 1/6a.

³² Original V. I. I., kut. 70-A, dok. br. 1/2-2, str. 3 (org. str. 6/7).

i komandovanje nego grčki partizani. Naoružanje partizana je delimično bolje od našeg . . . Tamo nam predstoje stvarno teške borbe. Na to treba trupe pripremiti. Ljudstvo treba da zna da su dosadašnje borbe bile obične čarke prema onome što nam sada predstoji».³³

Karakteristična su i dva Hitlerova mišljenja o NOV i Vrhovnom komandantu drugu Titu. On je 1944. godine opunomoćeniku za spoljnu politiku na Jugoistoku Neubacheru rekao:

»Sad će opet biti okruženo šest Titovih divizija, ali ja već unapred znam kako će se to odvijati: posle nekoliko dana biće ih samo tri, zatim jedna, i kada ćemo ih najzad hteti da sčepamo, u kazanu će ostati samo nekoliko Italijana nažuljanih nogu i nekoliko bolesnih magaraca.«³⁴

Drugi primer je izneo general Warlimont na saslušanju kod Međunarodnog suda u Nürnbergu. On je tada istražitelju, američkom generalu W. J. Donovanu, pored ostalog izjavio ovo:

Odgovor: » Može biti od interesa za vas, generale, da je Hitlerovo poštovanje za Tita bilo vrlo visoko i da je u poslednjim fazama rata on kazao više puta da bi Tito trebao da bude primer svakom nemačkom generalu. To je od naročitog interesa za nas kao oficire generalštaba jer je Hitler hteo da tim načinom pokaže razliku između jednog sirovog pohodnog generala, kako je on zamišljao Tita, i misaonih evropskih generala, kako smo mi na sebe gledali.

Pitanje: Da li ste tim hteli da kažete da je on više cenio Rommelov tip vojnika nego intelektualni tip generala?

Odgovor: Da.

Pitanje: I on je poredio Tita s Rommelom?

Odgovor: Ne, pre sa Schoernerom.

Pitanje: Šta su nemački generali mislili o Titu?

Odgovor: On je sigurno bio jak čovek koji se probio kroz sve teškoće i izgubio mnogo svojih ljudi, i uprkos tome, uvek je opet bio tu, ali politički on je bio potpuno suprotan našem načinu mišljenja«.

SSSR O NOV-i

Posle dizanja ustanka CK KPJ i Vrhovni štab NOV uspeo je da uspostavi vezu s Moskvom koja je s manjim prekidima stalno održavana. Na taj način SSSR je redovno obaveštavan o zbivanjima kod nas i o namerama i planovima CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV. Prema tome bili su stvoreni uslovi da nam se pruži što veća moralna podrška i svaka mogućena materijalna pomoć. Međutim, zbog Staljinova shvatanja naše borbe i njegovih namera u odnosu na našu zemlju posle rata, kao i njegovih odnosa prema zapadnim saveznicima, podrška našoj borbi je dugo vremena ostala samo na sektoru propagande. O tome govore ovi dokumenti:

³³ V. I. I. kut. 7, f. 1, br. 22.

³⁴ Hermann Neubacher, »Sonderauftrag Südost« Göttingen, 1956. g.

Ocenjujući situaciju u našoj zemlji i borbu koju vode partizani Jugoslavije, radio Moskva oktobra 1941. god. doneo je ovaj komentar:

»Najveći dio ratnog napora u Evropi, tj. devet desetina podnose Rusi, a jedan dobar dio one posljednje desetine snose partizani male Jugoslavije. Osovina je morala da odvoji nekoliko desetina svojih divizija za Jugoslaviju, iako su im one bile neophodno potrebne za Istočni front. Od Slavena Rusi i Jugosloveni dali su najveće žrtve u borbi protiv fašizma. Oni već mjesecima primaju udarce krvavog fašizma. Rusi i Jugosloveni jedni druge uzajamno pomažu, bore se rame uz rame i biju boj za napredak čitavog čovječanstva. Rusi i Jugosloveni ne ratuju da bi osvajali tuđe zemlje, oni vode otadžbinski rat protiv njemačkog i talijanskog imperijalizma. Oni rata nisu htjeli. Narodi SSSR, kao i narodi Jugoslavije, uvijek su se zalagali za mir. Krvavi rat koji sada vodimo započeli su njemački imperijalisti. Najprije je bila napadnuta Jugoslavija, poslije dva mjeseca Sovjetski Savez. U toku rata pokazalo se da snage fašizma svakodnevno slabe dok snage Crvene armije i partizana Jugoslavije svakodnevno rastu. Danas sovjetski narodi sa Srbima, Slovincima i Hrvatima stoje na braniku napretka čovječanstva. Ruske su snage moćne. Naša braća u Jugoslaviji već su na stotine i hiljade organizirani u krupne vojne jedinice, osvajaju oružje, oslobađaju teritorije i tuku neprijatelja. Borba naše braće ne slabi, nego raste. Zajedno s Crvenom armijom i porobljenim narodima oni će skršiti fašističku neman.«³⁵

22. oktobra 1941. godine u emisiji na srpskohrvatskom jeziku radio Moskva doneo je ovaj komentar o borbama u Jugoslaviji:

»Zbog narodnog ustanka u Crnoj Gori Italijani su bili prinudeni da svoje okupatorske trupe koncentrišu po većim gradovima Crne Gore. Teritorija Srbije koja se nalazi jugozapadno od Beograda odavno je oslobođena od okupatora. U Šapcu i oko Šapca vode se velike borbe u kojima je neprijatelj pretrpeo velike gubitke. Partizani u Jugoslaviji dobro su naoružani i stalno naoružavaju narod koji se diže na otvoreni ustanak.

Narodnooslobodilački pokret zahvatio je tri četvrtine Jugoslavije. Srbi su koncentrirali velike snage oko gradova u kojima su nemački garnizoni i čestim napadima nanose neprijatelju velike gubitke. Zbog toga je nemački komandant Beograda tražio iz Berlina nova pojačanja za borbu protiv partizana u Jugoslaviji.«³⁶

Na paradi Crvene armije 7. XI 1941. u Kujbiševu maršal Sovjetskog saveza Vorošilov održao je govor vojnicima Crvene armije i govoreći o borbama partizana u Jugoslaviji između ostalog je rekao:

»Doći će uskoro vreme kada će se svi porobljeni slovenski narodi dići pod partizanskom zastavom kao što su to učinili jugoslovenski partizani.«³⁷

³⁵ Istoriski arhiv, I tom, knjiga 2, str. 104.

³⁶ Istoriski arhiv, I tom, 1 knjiga, str. 55

³⁷ Istoriski arhiv, I tom, 1 knjiga, str. 251.

Radio Moskva u svojoj emisiji na srpskohrvatskom jeziku od 20. novembra 1941. godine u 20.30 časova objavio je pozdrav sovjetskih partizana svojim drugovima jugoslovenskim partizanima ove sadržine:

»Mi, ruski partizani, šaljemo plamene bratske pozdrave partizanima i vojnicima Jugoslavije. Čuli smo o vašim herojskim podvizima u borbi protiv nemačkog fašizma. Duboko smo uvereni da ćete vi kao i mi isticati u ovoj herojskoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja sve dok zajedno sa slavnom Crvenom armijom konačno i potpuno ne uništimo nemački fašizam.«³⁸

Koristeći se velikim ugledom koji je stekla naša Narodnooslobodilačka borba među porobljenim narodima Evrope, i da bi ti isti narodi pošli našim putem, 13. februara 1942. god. iz Moskve je stigla depeša ove sadržine:

»Bilo bi poželjno da Vrhovni štab partizana u ime jugoslovenskog naroda istupi s kratkim proglasom narodima okupiranih zemalja, naročito Čehoslovačke i Francuske. U tome proglasu, ukazujući na to kako se bori naš narod za slobodu i nezavisnost, Vrhovni štab apelovao bi na te narode da ne proizvode ratni materijal i ne daju sirovine i hranu krvavom Hitleru, da na sve načine dezorganizuju njegovu ratnu mašinu, da razviju partizanski pokret protiv okupatora i da svima silama izvojuju puni poraz smrtnog neprijatelja svih naroda Evrope – nemačkog fašističkog imperijalizma. Takvu proglasu mi bismo mogli dati najširu publikaciju u štampi i radiju. Javite vaše mišljenje.«

Kada smo traženi proglas poslali u Moskvu, dali smo saglasnost da ga oni sami mogu redigovati u formi koja najbolje odgovara. Ali nam je posle toga odgovoreno da ga iz međunarodnih razloga ne mogu objaviti.

»Sovietska vlada, smatrajući potrebnim da dobije podrobnije informacije o svima jugoslovenskim događajima i partizanskim organizacijama, rešila je da pošalje u Jugoslaviju sovjetsku vojnu misiju, kako je to još ranije učinila britanska vlada.«³⁹

Prva vojna misija SSSR-a na čelu s generalom Kornjejevom stigla je u Vrhovni štab u Drvaru 23. II 1944. g. U njemu čast je Vrhovni komandant NOVJ drug Tito priredio večeru. Tom prilikom su održani prigodni govori. General Kornjejev je između ostalog rekao:

»Ja vas pozdravljam kao naitalentovitijeg organizatora i rukovodioca Narodnooslobodilačke vojske herojskog jugoslovenskog naroda. Jugoslovenski narod i njegova Narodnooslobodilačka vojska u teškim uslovima našli su u sebi snage da se bore i da nanose udarac za udarcem nemačko-fašističkim zavojevačima. Takav narod nikada neće biti pod fašističkom čizmom!

Nije daleko dan kada će zajedno s pobedonosnom ofanzivom Crvene armije i uspešnim dejstvom vazduhoplovstva naših saveznika, prema odlukama šefova triju velikih država – maršala Staljina, premijera Čerčila

³⁸ Istoriski arhiv, I tom, 1 knjiga, str. 321.

³⁹ Moša Pijade – »Pet godina narodne države«, str. 21–22.

i predsjednika Ruzvelta – biti naneseni smrtonosni i konačni udarci Nemačkoj s istoka, zapada i juga, na suhu, na moru i iz vazduha.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije uzima aktivno učešće i odigraće nemalu ulogu u nanošenju tih smrtonosnih udarača i u potpunom slomu nemačke ratne mašine.

Gospodine generale Maklen, šefe vojne misije Velike Britanije, gospodo oficiri engleske i američke armije, smatram, da smo svi mi došli ovde da pomognemo Narodnooslobodilačku vojsku u njenoj herojskoj borbi, a što veća bude ta pomoć, to će jači biti njeni udarci po našem zajedničkom neprijatelju. Najglavniji i jedini zadatak svih nas jeste da što je moguće brže slomimo našeg zajedničkog neprijatelja – fašističku Nemačku.»

General Maklen je između ostalog, rekao:

»... Ovde u Jugoslaviji general Kornjejev moći će da vidi, kao što sam i ja video, početke nove Evrope. Uveren sam da će ga ono što bude video ispuniti entuzijazmom i poverenjem u budućnost. Naime, narodnooslobodilački pokret nije samo istrebio vrlo veliki broj neprijateljskih vojnika, nego je takođe, u toku ogorčene borbe za slobodu, povezao narode Jugoslavije u nerazoriv savez bratstva i istinske demokratije. Međutim, posledice tog pokreta prelaze okvire Jugoslavije. Kao što je gospodin Čerčil istaknuo u svom zadnjem govoru, Narodnooslobodilačka vojska veže vrlo veliki broj neprijateljskih divizija, kojih bi snage inače bile upotrebljene na Istočnom ili na italijanskom frontu ili kao odbrana od velike savezničke invazije koja će uskoro započeti na zapadu Evrope. To je vrlo stvaran i važan doprinos savezničkom ratnom naporu.

Nadamo se da će slavni primer Jugoslavije pobuditi ostale potlačene narode Evrope da ustanu protiv zajedničkog neprijatelja i da će gnusne snage fašizma uskoro pasti zgažene snagom uedinjenih naroda.»⁴⁰

Radio Moskva je povremeno objavljivao podatke o našoj borbi. Ističani su naši uspesi i u parolama. Tako 22. II 1944. povodom godišnjice Crvene armije u proglasu CK SKP(b) stoji:

»Srčani patrioti Jugoslavije,

Vaša borba za slobodu i nezavisnost domovine služi svim porobljenim narodima Evrope kao primer koji ih oduševljava.

Živeo herojski narod Jugoslavije i njegova viteška Narodnooslobodilačka armija koja se samopregorno bori protiv fašističkih osvajača.»⁴¹

U prvomajskim parolama (1. V 1944. god.) CK SKP(b) bila je jedna parola u kojoj je odato priznanje borbi naroda Jugoslavije. Parola glasi: »Rodoljubi Jugoslavije! Vaša borba za oslobođenje Domovine služi kao primjer porobljenim narodima Evrope! Živio herojski narod Jugoslavije i njegova slavna Narod. oslobodilačka vojska koja se samoprijegorno bori protiv fašističkih osvajača.»⁴²

⁴⁰ Dedijer, knjiga 3, str. 166 i 167.

⁴¹ Dedijer, knjiga 3 – str. 123, 124.

⁴² »Slobodna Jugoslavija« list Jugoslovenske vojničke jedinice u SSSR br. 83. V. 1944.

Takva priznanja su sada bila sve češća, ne samo u propagandi već i u Staljinovim porukama. Tako u odgovoru drugu Titu na čestitku povodom godišnjice Crvene armije, 7. III 1944. pored ostalog, Staljin kaže:

»Herojska borba bratskih jugoslovenskih naroda i njihove slavne NO vojske protiv nemačkih osvajača izaziva duboke simpatije naroda Sovjetskog Saveza i služi kao primer, koji nadahnjuje sve porobljene narode Evrope...«.

Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a od 5. IX 1944. god. odlikovan je Maršal Tito ordenom Suvorova prvog stepena. To je bilo veliko priznanje borbi naroda Jugoslavije. Ukaz glasi:

»Za slavne uspehe u vođenju vojske i u izvođenju borbenih operacija protiv zajedničkog neprijatelja Sovjetskog Saveza i Jugoslavije – hitlerovske Nemačke, odlikuje se ordenom Suvorova I stepena maršal Josip Broz – Tito, Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«.⁴³

Ocenjujući borbu jugoslovenskih partizana, šef vojne misije SSSR-a u Jugoslaviji general-lajtnant N. Kornejev u čestitki maršalu Titu povodom odlikovanja ordenom Narodnog heroja 22. novembra 1944. god. govori ovo:

»Herojski narodi Jugoslavije pokrili su se neumrlom slavom u borbi protiv nemačkih osvajača za oslobođenje i nezavisnost svoje otadžbine. U najtežim uslovima Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije, kojima Vi rukovodite, u toku više od tri godine, vodili su ovu borbu i postigli izvanredne uspehe...«⁴⁴

U ime predsedništva Sveslovenskog komiteta, odgovorni sekretar gardijski pukovnik Valentin Močalov u čestitki maršalu Titu povodom odlikovanja ordenom Narodnog heroja odaje puno priznanje narodnooslobodilačkoj borbi. U telegramu između ostalog stoji:

»Preko tri godine narodi Jugoslavije vode ljuti boj protiv zakletog neprijatelja čovečanstva, fašističke Nemačke. Podmukli neprijatelj, koristeći se velikom ljudskom i tehničkom prednošću, koristeći se uslugama izdajnika i nevera u zemlji nadao se da će ugušiti narodnooslobodilački pokret. Ali se njegove nade nisu ostvarile. Junački narodi Jugoslavije izdržali su neviđene tegobe rata i oslobodili sopstvenom snagom veći deo rođene zemlje od fašističkih otimača. S junačkim narodima Sovjetskog Saveza i narodima Engleske i Sjedinjenih Američkih Država uneli su oni golem ideo u stvari pobeđe nad hitlerizmom. Borba još nije završena, ali je pobeđa već blizu. Nije daleko dan kada će neprijatelj biti potučen. To jemče jaki udarci koje neprijatelju zadaje Sovjetski Savez, armije naših saveznika i armije oslobodilačke vojske Jugoslavije. To jemči sloga svih slovenskih naroda sveta u borbi protiv fašizma. Primite naš srdačan pozdrav, našu iskrenu čestitku i želju da živite mnogo godina za dobro i slavu junačkih naroda Jugoslavije«.⁴⁵

⁴³ »Nova Jugoslavija« broj 13-14, oktobra 1944

⁴⁴ »Borba«, 25 novembra 1944 god.

⁴⁵ »Borba«, 26 novembra 1944. god.

Kako su sovjetske trupe došle na jugoslovensku teritoriju, opisuje saopštenje TASS-a od 28. septembra 1944. god. koje glasi:

»Pre nekoliko dana sovjetska komanda – imajući u vidu interese razvijanja borbenih operacija protiv nemačkih i mađarskih trupa u Mađarskoj – obratila se Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije s molbom da dadu pristanak na privremeni ulazak sovjetskih trupa na jugoslovensku teritoriju koja graniči s Mađarskom. Sovjetska komanda saopstila je tom prilikom da će sovjetske trupe, pošto izvrše svoje operativne zadatke, biti povučene iz Jugoslavije.

Nacionalni komitet i Vrhovni štab Jugoslavije pristali su da zadovolje molbu sovjetske komande. Sovjetska komanda je primila uslov koji je postavljen s jugoslovenske strane da će na teritoriji Jugoslavije u oblastima gde će se nalaziti jedinice Crvene armije, delovati civilna administracija Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.«⁴⁶

Ocenjujući ulogu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u borbi protiv fašizma, general Kiseljov, na svečanom prijemu u Oficirskom domu, 24. februara 1945. g., rekao je:

»Ja se nadam da će tome pridoneti Narodnooslobodilačka vojska pod vodstvom maršala Tita, isto onako kako će tome pridoneti i armija Velike Britanije pod rukovodstvom g. Čerčila i armija Sjedinjenih Država pod rukovodstvom g. Ruzvelta. To garantuje i Crvena armija pod rukovodstvom maršala Staljina...«⁴⁷

Staljin je uputio telegram maršalu Titu 12. V 1945. g., kao odgovor na telegram – čestitku maršala Tita koja je upućena Staljinu povodom završetka rata i zajednički izvojevane pobeđe. Depeša u celosti glasi:

»Srdačno blagodirim Vama i bratskim narodima Jugoslavije na drugarskim pozdravima povodom uspešnog završetka rata s hitlerovskom Nemačkom.

Ovom prilikom srdačno pozdravljam Vas i narod Jugoslavije po izvojevanoj pobeđi nad germanskim imperijalizmom, u borbi u kojoj su jugoslovenske naoružane snage i ceo jugoslovenski narod pokazali primere junaštva i heroizma.«⁴⁸

AMERIKA I ENGLESKA O NOB-i

Amerika i Engleska su vrlo dugo pružale pomoć izbegličkoj vladi i četnicima Draže Mihajlovića u borbi protiv NOV. Kad su četnici u IV ofanzivi odsudno tučeni i kao oružana sila više nisu ništa značili, Eglezzi su odlučili da upute u Vrhovni štab svoju vojnu misiju koja je stigla na oslobođenu teritoriju 28. maja 1943. g. Međutim, oni ni tada nisu

⁴⁶ »Nova Jugoslavija«, broj 13-14, oktobra 1944.

⁴⁷ »Borba«, 25. februar 1945. god.

⁴⁸ Spoljna politika Sovjetskog saveza u periodu otadžbinskog rata, tom III, strana 519.

prekinuli da pomažu izbegličku vladu i Dražu, već su činili sve da ih popularišu i spase od konačne propasti. Kakvi su posle bili odnosi zapadnih saveznika prema NOV videće se iz nekoliko dokumenata koji će se ovde izložiti.

»Krajem meseca obratio sam pažnju na pitanje da se dobiju što bolji rezultati iz lokalnog otpora prema Osovini u Jugoslaviji. Pošto sam prikupio potpune podatke, ja sam 23. juna u Dauning stritu predsedavao konferenciji načelnika štabova. U toku diskusije istakao sam veliku korist od davanja što je moguće veće pomoći jugoslovenskom protivosovinskom pokretu koji u ovom rejonu vezuje oko trideset i tri divizije sila Osovine.«

...

»Šaljem vam oficira s potpunim podacima koje sam vam pripremio o golemom otporu koji sledbenici Titovi, tzv. partizani, daju u Bosni...«.

»One su u vojničkom pogledu takve vrednosti za nas, da ih moramo podržavati do krajnjih granica, potčinjavajući političke obzire vojničkim.«

...

»Vodeći veoma vešto, organizovani po principu gerile, partizani su jedno vreme izbegavali neprijateljske jake snage a nanosili su im smrtno udarce. Ofanzive velikih razmera vršili su Nemci protiv njih, ali u svakom slučaju, čak i opkoljeni, partizani su, pošto su neprijatelju naneli teške muke i gubitke, uspevali da se izvuku...»

Ne samo Hrvati i Slovenci već i veliki broj Srba prišao je maršalu Titu, i on u ovom momentu ima više od četvrt milijuna ljudi i velike količine oružja i municije koje je oteo od neprijatelja...»

U maršalu Titu partizani su našli izvanrednog vođu, slavnog u borbi za slobodu...«⁴⁹

C. L. Sulzberger, novinar, u članku »Jugosloveni privučeni Titu zbog njegove viteške i teške borbe.«⁵⁰

»Vezani zajedno težnjom za slobodom, ti vojnici bez obzira na to šta misle ideolozi o njima i njihovim vodama, kao što je priznao i predsednik Čerčil, imaju više prema sebi neprijateljskih divizija nego 5. i 8. armija u Italiji.«

Govoreći o narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji i značaju toga pokreta »Njujork Tajms« u svom uvodnom članku »Balkanski rat«, od 23. decembra 1943. god. pisao je ovo:

»Prvi potpuni prikaz borbe koju jugoslovenski partizani pod vodstvom maršala Tita pružaju protiv nacističkih osvajača, kao što je to juče prikazao u ovom listu C. L. Sulzberger, uzbudio je svakoga koji ga je pročitao. To je epska fabula heroizma i smelosti, požrtvovanja, patnji

⁴⁹ The Second World War, Vol. V. Closing. The King - str. 409-411.

⁵⁰ »Njujork Tajms« od 21. XII 1943.

i smrti, i ona je ravna najherojskijim poglavljima ovog rata – ona je ravna El Alamejnu, Staljingradu i Taravi, borbi ruskih partizana...»⁵¹

Veliki strategijski značaj i doprinos naše Narodnooslobodilačke borbe opštoj savezničkoj stvari istakao je Winston Čerčil u svom govoru u parlamentu 22. februara 1944. god. kada je između ostalog rekao:

»Sjajne pobjede naših Sovjetskih saveznika na istočnom frontu nauose goleme gubitke neprijatelju. Tim pobjedama pridonela je i činjenica što su mnoge neprijateljske divizije bile povučene u Italiju i Jugoslaviju...»

U Jugoslaviji i pored najzverskijih i najkrvoločnijih svireposti i nasilja koje Nemci čine ne samo protiv talaca već protivu scoskog stanovništva uključujući žene i decu patriotske su snage u nadmoćnosti. Nemci drže glavne gradove i staraju se da održe železnički saobraćaj. Oni mogu da pokreću svoje trupe tamo amo po zemlji. Oni su gospodari zemljišta na kojem stoje i ništa više. Sve ostalo je u rukama hrabrih partizana. Nemački su gubici bili vrlo teški, i što se tiče stvarne borbe, jako premašuju partizanske gubitke, ali hladnokrvno ubijanje talaca i građana povećava njihov revolt, a povećava i naš revolt protiv Nemaca...

Međutim, novi i mnogo veći borac pojavio se na bojištu. U jesen 1941. partizani maršala Tita počeli su ogorčenu i žestoku borbu na život i smrt protivu Nemaca. Oni su stali otimati oružje iz nemačkih ruku, njihov je broj brzo rastao, nikakva nasilja, ma koliko krvava, protivu talaca ili sela, nisu ih zaustavila. Za njih je borba značila smrt ili slobodu. Uskoro oni su počeli zadavati Nemeima teške gubitke i zagospodarili su prostranim krajevima. Vođeni velikom veštinom, organizovani po gerilskom principu, oni su u isti mah nedostižni i smrtno opasni. Pojavljivali su se ovde, pojavljivali su se tamo. Bilo ih je svuda. Nemci su preduzimali protivu njih operacije širokih razmera, ali u svakome slučaju partizani su, čak i kad su bili opkoljeni, umakli pošto su naneli neprijatelju teške gubitke i štetu.

Partizanski pokret ubrzo je brojno nadmašio sile generala Mihajlovića. Ne samo Hrvati i Slovenci već veliki broj Srba pridružio se maršalu Titu i on u ovome trenutku ima više od četvrtine milijuna ljudi uza se i velike količine oružja oduzetog od neprijatelja ili od Italijana. Ti su se ljudi organizovali u znatan broj divizija i korpusa, ali ipak nisu izgubili osobine gerilaca. Ceo pokret dobio je oblik, a da kod toga nije, kako rekoh, izgubio svoje gerilske osobine bez kojih ne bi mogao uspeti. Te snage vezuju sada ništa manje od 14 nemačkih divizija od 20 na Balkanskom poluostrvu. Oko tih hrabrih snaga i usred njih razvio se jedan narodni ujedinjavajući pokret. Komunisti imaju čast da su ga započeli, ali kako je pokret jačao i brojno rastao, nastupio je tok preobražaja i ujedinjavanja i nacionalna su shvaćanja pobjedila. U maršalu Titu partizani su našli izvanrednog vođu koji se ovenčao slavom u borbi za slobodu.

⁵¹ Dedijer, III deo, str. 64-65.

Prilikom jednog razgovora šef angloameričke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ general Maklen je saradniku »Nove Jugoslavije« rekao ove značajne reči o našem narodu, našoj vojsci i uopšte o stanju kod nas u to vreme:

»Kada sam se padobranom spustio u Jugoslaviju pre šest meseci, našao sam da je narodnooslobodilački pokret mnogo značajniji nego što se smatralo u inostranstvu. Od nekoliko grupa hrabrih ljudi koji su se borili u šumama i po planinama Narodnooslobodilačka vojska je izrasla, pod blistavim rukovodstvom maršala Tita, u veliku disciplinovanu i uvežbanu snagu, podeljenu u mnogobrojne korpuse i divizije, vođenu iskusnim komandujućim kadrom, a koja se naoružava i snabdeva na račun neprijatelja. Tolika je veština partizanskih vođa i junaštvo i odlučnost boraca da je neprijatelj prinuđen da zadrži u Jugoslaviji mnoge divizije koje bi inače bile upotrebljene na drugim frontovima. Nemci ni s tim divizijama nisu mogli učiniti više nego da drže veće gradove i pokušavaju da drže slobodne komunikacije između njih. Oni trpe teške gubitke pod udarcima Narodnooslobodilačke vojske koja oslobađa sve veće delove zemlje i uvodi u njima efikasnu narodnu vlast.

Političke tekovine narodnooslobodilačkog pokreta nisu manje značajne. Iz te herojske borbe za nacionalnu slobodu iznikao je duh bratstva koji je prvi put spojio sve narode Jugoslavije u čvrstu zajednicu. Pod vodstvom maršala Tita koji se pokazao isto tako veliki politički kao i vojni rukovodilac, formiran je ujedinjeni narodni front koji obuhvata najbolje elemente iz svih slojeva stanovništva. Na toj osnovi izgrađena je, voljom naroda i prkoseći fašističkom okupatoru, istinska demokratija, nadahnuta istim rodoljubivim oduševljenjem kao i herojski borci NO Vojske.«⁵²

Predsednik britanske vlade Čerčil, održao je 24. maja 1944. g. u Donjem domu govor u kome je pored ostalog rekao:

»Razlog zašto smo prestali da snabđevamo Mihajlovića oružjem i pomoću vrlo je prost. On se nije borio s neprijateljem, a osim toga neki od njegovih potčinjenih napravili su nagodbu s neprijateljem...

Mi smo odlučno stali na stranu maršala Tita zbog njegove hrabre i snažne borbe protiv nemačkih armija. Mi mu šaljemo i dalje ćemo slati što je moguće više oružja i uspostavićemo najtešnju vezu s njim.«⁵³

Na ručku u Napulju posle sastanka maršal Tito-Čerčil (12. VIII 1944. g.) Čerčil je u svojoj zdravici drugu Titu i ostalima visoko ocenio velike napore i žrtve Narodnooslobodilačke vojske u ratu na strani Saveznika. Isto tako istakao je veliku ulogu maršala Tita kao vojskovođe i državnika koji je mnogo pridonio ujedinjavanju jugoslovenskih naroda. Zdravica glasi:

»Gospodo,

Osobito sam srećan što danas mogu da pozdravim maršala Jugoslavije Tita, vođu jugoslovenskih naroda, u borbi za oslobođenje njihove ze-

⁵² »Nova Jugoslavija« br. 2 od 15 marta 1944 g.

⁵³ »Glasnik ujedinjenih nacija« od 28. V 1944. g.

mlje. Mi pravilno ocjenjujemo velike napore i žrtve koje su hrabri boreci jugoslovenske Narodnooslobodilačke vojske dali u ovom ratu na strani saveznika. Maršal Tito pokazao se ne samo kao veliki vojskovođa nego i kao značajan državnik koji je mnogo doprinio ujedinjavanju jugoslovenskih naroda. Teškoću borbe koja je vođena bez ikakve pomoći i sredstava možemo ocijeniti naročito mi Englezi jer smo bili u sličnom položaju nakon pada Francuske 1940. godine...

Naša je želja da se stvori moćna i ujed njena Jugoslavija i ja vjerujem da smo na najboljem putu da postignemo taj cilj...

Ponovo izražavam svoje zadovoljstvo što sam se mogao lično sastati sa maršalom Titom i stoga vas pozivam da kliknete sa mnom u zdravlje maršala Tita i Jugoslavije!⁵⁴

Koliko je golemu pomoć pružila Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije saveznicima i od kolike je važnosti stratezijske jugoslovensko ratište, može najbolje da ilustruje izjava feldmaršala Aleksandera na svečanom prijemu u Oficirskom domu u Beogradu 24. februara 1945. godine. Feldmaršal Aleksander je pored ostalog izjavio:

»Digli ste se na oružje protiv nacističkog osvajača pre više od tri godine kada je ratna situacija bila vrlo crna za vas. Mi smo stajali na našem ostrvskom utvrđenju usamljeni protiv Nemaca dok ste vi u vašim brdima isto tako bili u škripcu...

U tim ratn'm dan'ma od leta 1941, vi, partizani Jugoslavije, borili ste se uprkos nedostatku hrane, opreme i oružja. Pa ipak ste stalno davali aktivan otpor svirepom osvajaču vaše domovine.

Ja sam, kao i svi drugi, pratio tok vaše herojske borbe i divio se sjajnim osobinama hrabrosti i odlučnosti da se nikada ne pokorite, želio sam vam dobro i molio se za vaš uspeh.

Sjajne nacije ne nastaju slučajno: njih stvara karakter njihova naroda. Jugoslavija može zaista da se ponosi svojim sinovima. Ali tek kada sam se iskrcao u Italiji s mojim pobedonosnim armijama, razumeo sam i pravilno ocenio golemu pomoć i potporu koju ste davali savezničkoj stvari.

Uspešnim metodama gerilskog ratovanja vi ste zadržavali i desetkovali neprijateljsku snagu od 15 do 20 divizija koja je inače mogla biti upotrebljena protiv nas ili protiv saveznika na nekom drugom frontu.

Napredujući uz dugu čizmu Italije, bacao sam pogled preko male površine vode koja nas deli od jugoslovenskih planina i osećao s toplinom i divljenjem da se tamo preko mora nalaze naši pravi drugovi po oružju, koji se bore za istu stvar i protiv istog neprijatelja.

Nama su poznata vaša dela. Mi znamo da su u leto 1942. godine partizani, potpomognuti od čitavog stanovništva Kozare, skršili pokušaj Nemaca da vas unište. Ta velika bitka postala je legendarna. Zatim strašna ofanziva koju su Nemci povelili protiv vas s jedanaest divizija u maju 1943. godine i koju ste odbili nanevši neprijatelju teške gubitke ostace za uvek kao slavna epizoda u vašoj istoriji. Prošle godine prešli ste u

⁵⁴ »Nova Jugoslavija«, broj 11-12, august 1944.

ufanzivu velikih razmera i 20. oktobra oslobodili glavni grad svoje domovine – Beograd. Mi smo prošle godine zauzeli Rim.«⁵⁵

Pozdravljajući prisutne na primanju u Oficirskom domu, šef britanske vojne misije general Maklen, 24. februara 1945. god. govoreći o borbama naroda Jugoslavije protiv fašizma između ostalog je rekao:

»Večeras moram da izvršim dve dužnosti: jednu prijatnu i jednu tužnu: S jedne strane imam prijatnu dužnost da u ime britanskih snaga koje služe u ovoj zemlji podravim feldmaršala Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemnom moru. S druge strane došlo je vreme da se, po svršetku svoje misije, oprostim od maršala Tita i mnogih drugih dobrih prijatelja koje sam stekao od kako sam 1943. godine prvi put stigao u Jugoslaviju.

Poseta feldmaršala Aleksandera maršalu Titu zaista je veliki događaj. To nije samo susret između dvojice najvećih vojskovođa koje je rat dao. To je sastanak dvojice vojnika iz prve linije. Mi koji smo služili s njima znamo da je malo vojskovođa videlo pravu borbu i provelo toliko vremena u neposrednoj blizini neprijatelja kao vojskovođe koje se večeras nalaze među nama. Feldmaršal Aleksander proveo je čitav prošli rat na frontu. Od 1939. godine borio se na svakom ratištu. Maršal Tito sa svoje strane vodio je skoro četiri godine u brdima i šumama svoje domovine ogorčeni rat istrebljenja protiv neprijateljskih okupatorskih snaga. Obojica su u punoj meri delili sa svojim trupama tegobe i opasnosti rata.

Poseta feldmaršala Aleksandera Beogradu simbolizuje velike promene koje su nastale na ovome ratištu od kako je moja misija prvi put stigla u Jugoslaviju. Saveznici su posle brzog osvajanja severne Afrike oslobodili veći deo Italije od osovinskog jarma i Sredozemno more skoro je potpuno očišćeno od zajedničkog neprijatelja. Na severu veličanstvene pobjede Crvene armije zadivile su svet. Najzad u Jugoslaviji Narodnooslobodilačka vojska pod rukovodstvom maršala Tita uspela je da, posle tri i po godine žestoke borbe, oslobodi čitavu Srbiju, Makedoniju, Crnu Goru, Hercegovinu, Dalmaciju, kao i velike delove Bosne, Hrvatske i Slovenije. Danas se predstavnici pobedonosnih savezničkih armija susreću kao gosti maršala Tita u Beogradu, slobodnoj prestonici pobedničke zemlje.

Niko ne zna bolje od članova moje misije kako je veliki bio doprinos Narodnooslobodilačke vojske savezničkom ratnom naporu. Poslednjih osamnaest meseci videli smo svojim sopstvenim očima hrabrost i odlučnost s kojom su partizani, pod užasnim uslovima, vodili nemilosrdnu i veoma uspešnu borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Ne samo ljudi nego i mnogo hiljada dečaka i mladih devojaka spremno je dalo svoje živote za otadžbinu. Stanovništvo im je pružalo svaku moguću pomoć i delilo s njima opasnosti i tegobe. Može se reći da je skoro četiri godine čitava zemlja bila ratište i da se čitav jugoslovenski narod nalazio u prvoj liniji fronta. Ali njihove žrtve nisu bile uzaludne. Neprijatelj je

⁵⁵ »Borba«, 25 februar 1945. god.

nateran u bekstvo i uskoro će čitava Jugoslavija biti oslobođena. Ali to nije sve. Iz oslobodilačkog rata podigla se nova i bolja Jugoslavija, ujedinijena kao nikada pre i spremna da zauzme mesto koje joj odgovara porcd njenih saveznika u novoj Evropi za čije se ostvarenje borimo. Zaista sam srećan što sam pre odlaska imao privilegiju da budem svedok pobede naše armije i stvaranja – zahvaljujući vašim naporima – nove Federativne demokratske Jugoslavije.«⁵⁶

Radio London 27. II 1945. godine izdao je zvanično saopštenje o sporazumu Tito–Aleksander koje glasi:

»Danas je zvanično objavljeno da je feldmaršal Aleksander, vrhovni komandant na području Sredozemlja, posetio Beograd gde je s maršalom Titom diskutovao o dovodenju u sklad budućih savezničkih napora s naporima jugoslovenske Narodnooslobodilačke vojske. Postignut je potpun sporazum o uređenju administrativnih pitanja jugoslovenskih snaga i snaga feldmaršala Aleksandera kada se budu sastale. Aleksander je otputovao iz Beograda.«⁵⁷

General Iker, komandant savezničke avijacije za Sredozemlje, za vreme svog boravka u Beogradu učinio je primanje u zgradi američke vojne misije za strane i domaće novinare te je tom prilikom dao ovu izjavu o svrsi svoga boravka u Beogradu:

»Došao sam u Beograd da pozdravim maršala Tita i da mu se zahvalim za svu pomoć koju su jugoslovenski narodi dali za spasavanje američkih avijatičara koji su pali na jugoslovensku teritoriju. Zahvaljujući toj pomoći bilo je moguće da se nekoliko hiljada američkih avijatičara koji su bili pali na jugoslovensku teritoriju spasu i povrate na svoja dužnost. Svi bez razlike ti američki avijatičari izjavljivali su po svom povratku da su jugoslovenske narodnooslobodilačke vlasti i partizani vodili veliku brigu o njima i s njima u svakom pogledu odlično postupali.

Drugi je razlog zbog kojeg sam došao u Beograd da vratim posetu maršala Titu koji je lanjske godine bio nekoliko dana u poseti kod mene. Ja maršala Tita mnogo cenim, pa sam zbog toga iskoristio ovu priliku da mu vratim posetu i da mu kažem da će moja avijacija i dalje snažno podupirati akcije Jugoslovenske armije.«

Obraćajući se prisutnim domaćim novinarima, general Iker je dodao:

»Želeo bih da i vi preko jugoslovenske štampe izrazite našu zahvalnost jugoslovenskom narodu za pomoć koja je pružena američkim avijatičarima koji su bili pali ili prisiljeni bili da se spuste na jugoslovensku teritoriju. Nekoliko hiljada tih Amerikanaca od kojih su mnogi po nekoliko meseci živeli na teritoriji oslobođene Jugoslavije vratiće se sada svojim jedinicama i svojim kućama i govoriti ne samo o tome kako su lepo bili primljeni nego i o borbama vaše hrabre vojske koje su mnoga junačka dela imali prilike da upoznaju. Ta će činjenica još više zbliziti

⁵⁶ »Borba«, 25 februar 1945 god.

⁵⁷ »Tanjug«, 27–II–1945 god.

naša dva naroda i povećati prijateljstvo između Amerike i Jugoslavije.«⁵⁸

TASS komentarišući banket u Njujorku koji je organizovan za pomoć Jugoslaviji javio je 15. marta 1945. godine ovo:

»Njujork tajms« javlja da je prošle noći održan banket u hotelu Baltimore kome je prisustvovalo oko hiljadu ljudi koji su došli da pruže priznanje jugoslovenskom otporu i hrabrosti.

Senator Mereg hvalio je maršala Tita kao velikog vođu. On je odao priznanje Jugoslovenima što su zadali nekoliko teških udarača protiv planova Osovine za osvajanje celoga sveta i istakao da je to bio jedan od faktora koji je poremetio Hitlerove planove u pogledu vremena, i odložio invaziju Rusije.

»Moramo pomoći Jugoslovenima u obnovi njihove privrede«, nastavio je senator. »Mi moramo poštovati njihova čovečanska prava i osnovne slobode. Moramo srušiti lance nametnute spolja i taj narod mora imati pravo da bude gospodar svoje sudbine«, završio je senator Mereg.

Senator Magneson je rekao:

»Ni jedan narod ne može da izađe svetlijeg obraza i čistijeg lica na konferenciju mira nego mlada borbena Jugoslovenska Republika. Kao takva ona će ne samo biti dobrodošla i, ako ma i jedan narod bude imao neke prednosti u pogledu pomoći za obnovu, Jugosloveni sigurno imaju pravo na to. Ako ta zemlja treba da postane jedan demokratski faktor na Balkanu, ona mora imati sredstva za ostvarenje toga cilja – da bude jedna jaka država koja se oslanja na najšire slojeve naroda. Među sredstva koja su potrebna ovoj zemlji pripadaju i dva pomorska pristaništa. Trst i Rijeka...«

... Zatim su pročitani pozdravni telegrami. Prvo od američkog državnog podsekretara u ministarstvu spoljnih poslova Džozefa Grua; od Edvarda Beneša, predsednika Čehoslovačke; od lorda Halifaxa, britanskog ambasadora u Sjedinjenim Državama itd. Svi izražavaju svoje divljenje za borbu Jugoslavije protiv zajedničkog neprijatelja i izražavaju nadu da će uskoro sva Jugoslavija biti slobodna.

Potpredsednik Sjedinjenih Država Hari Truman pozdravlja »hrabru borbu Jugoslovena za slobodu« dok admiral Ernest King ističe da su Jugosloveni zaslužili priznanje od svih saveznika jer su svojom borbom »vezali mnoge nacističke divizije koje bi inače bile upotrebljene na drugim frontovima.«⁵⁹

U čestitki feldmaršala Aleksandera drugu Titu povodom pobede IV Armije i oslobodenja Trsta pored ostalog stoji:

»Ovaj uspeh je trijumf Vaše strategije i velika pobeda za Vaše sjajne vojnike.«⁶⁰

Šef francuske vojne misije general De Pejron prilikom posete fronta III armije izjavio je dopisniku Tanjug-a ovo:

⁵⁸ Tanjug - 14 marta 1945. g., str. 7.

⁵⁹ Tanjug - 15-III-1945.

⁶⁰ Borba, od 12. aprila 1945. god.

»S posete fronta treće jugoslovenske armije odnosim utiske koje nikada neću zaboraviti. Moral je izvanredan. Disciplina je na visini, a oficiri su uvek na svojim mestima. Jedino što su vam trupe slabo odevene, ali i to će se popraviti. Mišo mi je što sam upoznao borce koji su kroz četiri godine svojom herojskom borbom dizali duh ne samo vaših naroda nego i duh otpora porobljene Francuske. Borba jugoslovenskih partizana uvek je u Francuskoj s velikom ljubavlju praćena, a »Maki« su od vas mnogo naučili.«⁶¹

Narodi Jugoslavije posle okupacije naše zemlje 1941. god. nisu čekali da ih neko oslobodi, već su sami, bez ičije pomoći, više goloruki nego s oružjem, povelili borbu protiv fašističkih osvajača. Otimaljući oružje od okupatora i njegovih pomagača, domaćih izdajnika, stvarana je slobodna teritorija, i narodna armija koja je na kraju rata uz neku pomoć saveznika oslobodila sve delove naše domovine.

Naš doprinos savezničkoj stvari, kao što se vidi iz priznanja samih saveznika, bio je razmerno neuporedivo velik. Pored uništenja velikog broja neprijateljskih vojnika i materijala, pored prekidanja saobraćajnih putova neprijateljskog dotura prema savezničkim frontovima, stalno su vezivane za našu teritoriju jake neprijateljske i kvislinške snage. U periodu neprijateljske prve ofanzive bilo je u našoj zemlji 30 neprijateljskih divizija. Te snage su stalno povećavane i u momentu kapitulacije Italije iznosile su 41 diviziju i veliki broj samostalnih pukova, bataljona i drugih jedinica koje nisu mogle da budu upotrebljene protiv naših saveznika.

To je bio naš doprinos savezničkoj stvari, naš doprinos delu međunarodne suradnje i naše shvatanje istinskog internacionalizma.

⁶¹ »Tanjug«, 30. IV 1945. god.